

СОЦІАЛЬНІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В СФЕРІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ В УКРАЇНІ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

SOCIAL TOOLS FOR ENSURING THE GOALS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE FIELD OF ENVIRONMENTAL PROTECTION AT THE REGIONAL LEVEL IN UKRAINE: ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECT

Жадан Є.В., кандидат наук з державного управління,
докторант кафедри публічного права та приватного права
Університет митної справи та фінансів

Метою наукової статті є узагальнення наукових підходів до змісту та класифікації соціальних інструментів забезпечення цілей сталого розвитку в сфері охорони довкілля на регіональному рівні в Україні. Соціальні інструменти забезпечення цілей сталого розвитку в сфері охорони довкілля на регіональному рівні в Україні визначено як сукупність заходів, що здійснюються органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання, громадськими організаціями, спрямованими на задоволення потреб жителів громади щодо проживання в умовах безпечного природного середовища. Виокремлено такі групи соціальних інструментів забезпечення цілей сталого розвитку в сфері охорони довкілля на регіональному рівні в Україні: 1) інструменти морально-етичного впливу й переконання, спрямовані на надання екологічної освіти, формування екологічної свідомості та культури для всіх жителів територіальної громади; 2) комплексні територіальні соціально-екологічні програми, розроблені за участю громадськості, суб'єктів господарювання, громадських організацій та освітніх установ; 3) соціальне партнерство з органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання та громадськими організаціями у сфері екології за відповідними напрямками; 4) реалізація концепції «зелений офіс» органами місцевого самоврядування та екологічна корпоративна відповідальність суб'єктів, що входять у простір соціального партнерства перед територіальними громадами; 5) соціальна та екологічна звітність суб'єктів господарювання; 6) екологічна корпоративна відповідальність суб'єктів, що входять у простір соціального партнерства в сфері реалізації регіональної екологічної політики; 7) заходи із залучення громадян, суб'єктів господарювання та громадських організацій для забезпечення умов переробки сміття та інші інструменти.

Ключові слова: екологічна політика, сталий розвиток, соціальні інструменти, екологічна культура, екологічна освіта, екологічна звітність, соціальне партнерство, територіальні громади, екологічна безпека.

The purpose of the scientific article is to generalize scientific approaches to the content and classification of social tools for ensuring the goals of sustainable development in the field of environmental protection at the regional level in Ukraine. Social tools for ensuring the goals of sustainable development in the field of environmental protection at the regional level in Ukraine are defined as a set of measures implemented by local self-government bodies, economic entities, and public organizations aimed at meeting the needs of community residents to live in a safe natural environment. The following groups of social tools for ensuring the goals of sustainable development in the field of environmental protection at the regional level in Ukraine are singled out: 1) tools of moral and ethical influence and persuasion aimed at providing environmental education, the formation of environmental awareness and culture for all residents of the territorial community; 2) complex territorial socio-ecological programs developed with the participation of the public, economic entities, public organizations and educational institutions; 3) social partnership with local self-government bodies, business entities and public organizations in the field of ecology in the relevant areas; 4) implementation of the "green office" concept by local self-government bodies and business entities operating in territorial communities; 5) social and environmental reporting of business entities to territorial communities; 6) environmental corporate responsibility of entities that are included in the space of social partnership in the field of implementation of regional environmental policy; 7) measures to involve citizens, business entities and public organizations to ensure conditions for waste processing and other tools.

Key words: environmental policy, sustainable development, social tools, environmental culture, environmental education, environmental reporting, social partnership, territorial communities, environmental safety.

Постановка проблеми. Основними екологічними проблемами в Україні до початку повномасштабної війни, наголошує Г. Бондар, були і залишаються забруднення водойм, атмосферного повітря, а також зростання числа як промислових, так і побутових відходів, які накопичуються в навколишньому середовищі і практично не переробляються. Згідно з даними дослідження, проведеного Інститутом Горшеніна і Представництвом Фонду імені Фрідріха Еберта в Україні, за те, що основною проблемою в Україні є нестача питної води (внаслідок забруднень) проголосували 51% українців, за збільшення числа промислових і побутових відходів – 45,9%, і за забруднення повітря – 38,1% громадян [1]. Через війну багато населених пунктів України поруйновані. Деякі – зруйновані вщент, і більшість будівель там перетворилася на уламки та будівельне сміття. Дуже постраждало й довкілля окремих регіонів України [2]. Це тільки посилює зазначені екологічні проблеми регіонів та додало нових, таких як відходи війни. З урахуванням зазначеного, проблеми регіонів України в сфері екологічного благополуччя різняться.

Особливості, що впливають на стан екології в окремих громадах також є зміни у кількості її жителів. Війна змусила людей мігрувати, обирати нові локації для життя, що

спричинило надзвичайну демографічну динаміку в Україні. Ці процеси вплинули на окремі регіони та створили один із важливих критеріїв, який органи місцевого самоврядування повинні враховувати при розробці планів сталого розвитку територіальних громад, у тому числі за напрямом екологічної безпеки.

Міжнародна організація з міграції (МОМ) протягом війни здійснює опитування населення України щодо вимушеної міграції [3]. За даними МОМ станом на 25 вересня 2023 року в Україні налічується 3,7 млн внутрішньо переміщених осіб. 52% усіх ВПО зосереджено лише в п'яти областях України, причому найбільшу кількість ВПО зареєстровано у Дніпропетровській і Харківській областях (приблизно 498 тис. та 494 тис. ВПО відповідно), у Полтавській області – 206 тис., в Одеській області 240 тис. у Київській 285 тис. Майже половина усіх ВПО походять лише з двох областей: Донецька (24%) та Харківська (22%) [4, с. 1]. Тому соціальні та демографічні фактори відіграють важливу роль у сталому розвитку територіальних громад, водночас люди за належної інформаційної роботи, розвитку екологічної культури та свідомості, правильно організованої роботи на місцях щодо переробки сміття можуть сприяти покращенню екологічної ситуації в регіонах України.

Стан наукової розробки проблеми. Дослідження проблематики застосування соціальних інструментів у сфері забезпечення екологічної безпеки, розвитку екологічної культури та свідомості громадян, партнерських відносин підприємств та органів місцевого самоврядування щодо захисту екології та раціонального використання природних ресурсів, інших форм соціального партнерства, переробки сміття, усунення негативних наслідків війни для екології в контексті сталого розвитку територіальних громад здійснювалось в різні часи у наукових розробках таких вчених, як І. В. Бабаніна [5], О.А. Біда, Т.С. Зорочкіна, І.І. Орос, О.В. Кучай, А.П. Чичук [6], Г. А. Білецька [7], Г.О. Блінова [8; 9], А.П. Дикий [10], Ю.М. Мельник [11], Л.В. Кривенко [12], І.В. Сиякевич [13], Н.В. Сментина, А.А. Фіалковська [14], Л. Г. Нечитайло [15], Н.І. Храброва [16], Г.М. Шаповал [17] та інші, що можуть бути покладені в основу даної публікації.

Метою статті є визначення змісту та видів соціальних інструментів забезпечення цілей сталого розвитку в сфері охорони довкілля на регіональному рівні в Україні.

Виклад основного матеріалу. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» у преамбулі визначає, що охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини - невід'ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України [18]. Цей же закон відносить до основних принципів охорони навколишнього природного середовища науково обгрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства на основі поєднання міждисциплінарних знань екологічних, соціальних, природничих і технічних наук та прогнозування стану навколишнього природного середовища. Це свідчить про тісний зв'язок соціальних інструментів забезпечення екологічного благополуччя держави в цілому та регіонів, а також постійну актуальність досліджень з питань досягнення стану екологічної безпеки.

В Україні активно розвивається та запроваджується стратегічний підхід до планування місцевого розвитку, наголошують Н.В. Сментина, А.А. Фіалковська. Суттєво видозмінюються функції, що реалізуються під час планувального процесу, зазнає змін сама роль планування в системі місцевого управління. Воно все більше стає інструментом підвищення конкурентоспроможності території, засобом згуртування різних суб'єктів територіального розвитку навколо нових цінностей і довгострокових пріоритетів, зазначають вчені [14, с. 129]. Тому саме планування дозволяє раціонально використовувати соціальні інструменти забезпечення сталого розвитку територіальних громад, у тому числі у сфері екологічної безпеки.

Для з'ясування змісту поняття «соціальні інструменти», їх види та роль у забезпеченні цілей сталого розвитку у сфері охорони довкілля на регіональному рівні в Україні розглянемо деякі наукові концепції.

Л.В. Кривенко підтримуючи концепцію Е.І. Строгонової вважає, що під інструментальним забезпеченням сталого розвитку регіональних економічних систем слід розуміти взаємозалежну сукупність засобів, за допомогою яких досягаються пріоритетні цілі сталого розвитку. До таких цілей відносяться закріплення результатів кожного циклу відтворення, забезпечення ефективного взаємозв'язку між фінансовими ринками та ринками реального сектора території; відтворення системної якості зв'язків елементів регіональної системи та її здатності до подальшого саморозвитку [12, с. 33].

Існують різні підходи вчених до класифікації інструментів забезпечення сталого розвитку. Так, Ю.М. Мельник, до першої групи інструментів забезпечення сталого розвитку, відносить адміністративні, які поділяю на дві підгрупи : прямого впливу та опосередкованого впливу. Друга група інструментів забезпечення сталого розви-

тку, вважає Ю.М. Мельник, включає ринкові інструменти, тобто методи конкуренції, екологічно орієнтовані товари та послуги, екологічний маркетинг, екологічно орієнтований попит та культуру споживання, екологічно орієнтоване підприємництво та інші [11, с. 71-72].

Л.В. Кривенко, посилаючись на висновки В.І. Срібного, ілюструє ще одну концепцію щодо інструментів управління економіко-екологічною безпекою. За цією концепцією теж виокремлюються адміністративні інструменти, але з дещо іншим змістовим наповненням. До економічних інструментів цими науковцями віднесено : 1) допоміжні засоби; 2) асоційовані засоби; 3) важелі економічного стимулювання [12, с. 33]. Правові, економічні, адміністративні та соціальнопсихологічні інструменти екополітики виокремлює І.М. Сиякевич [13; 12, с. 33].

Л.В. Кривенко, дослідивши широке коло робіт у сфері класифікації інструментів забезпечення сталого розвитку виявив, що в більшості праць недостатньо відображено роль соціальних інструментів в забезпеченні сталого розвитку. Проте, він вважає, що саме даний вид інструментів значно впливає на сталий розвиток адже соціальні інструменти орієнтовані на підвищення екологічної культури і досягнення суспільного консенсусу щодо питань природокористування [12, с. 35].

Для конкретизації ознак соціальних інструментів звернемось до змісту терміну «соціальний». К.В. Дубич у своїй дисертації визначає поняття «соціальний», як такий, що включає наявність і задоволення соціальних потреб, інтересів, вразливих груп населення, реалізацію принципу соціальної справедливості, діяльність в такій сфері [19, с. 94]. Важливими поняттям для ідентифікації соціальних інструментів є таке поняття як «соціальна сфера».

У Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери на законодавчому рівні закріплене таке визначення соціальної сфери як сукупність управлінських та організаційних інституцій (органів, установ, організацій, закладів), які забезпечують підвищення рівня життя і надання громадянам всіх видів соціальної підтримки та діяльність яких визначається відповідними законодавчими актами і фінансується за рахунок джерел, не заборонених законодавством [20].

Наукова спільнота також вносить свій вклад у конкретизацію поняття «соціальний». Так, наприклад, Г. Миськів визначає соціальну сферу як сукупність галузей і видів діяльності, підприємств, фірм, закладів та установ, які мають забезпечити задоволення потреб людей у матеріальних благах, послугах, відтворенні роду, створити умови для співіснування і співпраці людей у суспільстві згідно із відпрацьованими законами і правилами з метою створення мегаполісів, розвитку масових комунікацій, зміцнення держави [21, с. 209]. Н.М. Сіренко, Т.І. Лункіна, А.В. Бурковська соціальне середовище визначають як сукупне співіснування зовнішнього світу і суспільства, що враховує економічні, екологічні, соціальні й духовні фактори їх прояву [22, с. 27].

Підтримуючи думку Н.І. Храбрової, Л.В. Кривенко пропонує до соціальних інструментів забезпечення сталого розвитку віднести інструменти морально-етичного впливу й переконання, до яких відносять освіту і виховання, доступність інформації, суспільний тиск, переговорні процеси й добровільні екологічні погодження та виступають безперечним доповненням до груп адміністративно контрольних, правових та економічних інструментів [16, с. 281, 283; 12, с. 35].

Перспективними напрямками розвитку соціальних інструментів сталого розвитку, на думку Н.М. Коростелової та Л.В. Кривенко, можуть бути соціальна мобілізація та соціальна звітність. Під соціальною мобілізацією, Л.В. Кривенко пропонує розуміти процес, за допомогою якого місцеві спільноти спільно виявляють пріоритетні

проблеми, аналізують їх причини та наслідки, визначають свої сильні і слабкі сторони, зовнішні можливості та загрози, проводять оцінку наявних і необхідних ресурсів, приймають рішення щодо їх ефективного використання та місцевого розвитку в цілому.

У науковій статті «Соціальне звітування суб'єктів господарювання як інструмент забезпечення сталого розвитку» А.П. Дикий пропонує вживати поняття «звітність про соціальну та екологічну результативність діяльності суб'єктів господарювання» [10, с. 133].

Г.М Шаповал та А.П. Косяк визначають корпоративний соціальний звіт як публічний інструмент інформування стейкхолдерів про цілі, завдання та досягнуті організацією результати в царині соціальної відповідальності за трьома ключовими аспектами: економічної збалансованості, соціального добробуту та екологічної безпеки. Ці вчені вважають, що оприлюднення таких звітів дозволить налагодити зв'язки із громадськістю та завоювати довіру заінтересованих сторін завдяки відкритому, об'єктивному висвітленню їхнього внеску в розв'язання економічних, соціальних та екологічних питань [17, с. 271].

Ці вчені повідомляють, що соціальна або нефінансова звітність – це звіти компаній, що включають інформацію не тільки про результати фінансово-економічної діяльності (прибуток, дивіденди, інвестиції, компенсації співробітникам, репутація і т. д.), але і соціальні (охорона здоров'я та безпека, трудові відносини, етика бізнесу, взаємовідносини з корінними народами тощо) та екологічні (використовувана енергія, викиди вуглецю, використання землі й екосистем, техногенні аварії, відповідність/невідповідність екологічному законодавству і т. д.) показники. Найбільш інформативним у сфері екологічної безпеки є соціальні звіти суб'єктів господарювання підготовлені за стандартом ISO 14000. В 1992 році Британський інститут стандартизації розробив цей стандарт в галузі систем екологічного менеджменту, який у 1996 році став основою для впровадження Міжнародною організацією із стандартизації (International Organization for Standardization) серії стандартів екологічного менеджменту. Ця серія стандартів допомагає компаніям ефективно вирішувати екологічні питання, проводити моніторинг та впроваджувати процедури виміру прямого чи непрямого впливу на оточуюче середовище. Згідно умов цього стандарту у звіті повинна бути присутня також інформація: для місцевої громади щодо впливу на зовнішнє середовище [17, с. 272]. Г.М Шаповал та А.П. Косяк наголошують, що поняття соціальної звітності з'явилося недавно, близько 20 тому. Великі корпоративні скандали змусили компанії замислитися про те, як піднести громадськості свій бізнес в кращому світлі. Наприклад, ряд нафтових компаній були змушені відзвітувати перед населенням і владою після кількох екологічних аварій. Тому місцеві громади є одними із важливих стейкхолдерів отримання інформації щодо соціальної звітності підприємства, у тому числі з питань розширення можливостей зайнятості населення, унеможливлення екологічних загроз, оптимального використання природних ресурсів та розвитку культури. Водночас питання впливу на екологію також входять до кола інтересів громадських організацій та ЗМІ [17, с. 272].

Важливою перешкодою щодо розвитку локальної соціальної відповідальності в Україні є недостатнє усвідомлення підприємствами своєї ролі у вирішенні соціальних та екологічних проблем суспільства, наголошують Н.М. Сіренко, Т.І. Лункіна та А.В. Бурковська [22, с. 55].

Г.М. Буканов зазначає, що суб'єктом соціального партнерства в реалізації регіональної екологічної політики є бізнесструктури, великі промислові підприємства, що виступають, з одного боку, як головні забруднювачі регіональних екосистем, а з іншого — відіграють провідну роль у формуванні соціальної та екологічної політики, реалізації соціальних екологічних програм, створенні благодій-

них фондів тощо. Невід'ємним складником корпоративної соціальної відповідальності є охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, створення відповідних умов екологічної безпеки підприємств та життєдіяльності людини. Саме екологічна безпека діяльності підприємства є певним індикатором його корпоративної соціальної відповідальності [23, с. 88]. На думку таких вчених як Грیشнова О.А. та Думанська В.П. основні елементи екологічної корпоративної відповідальності, що входять у простір соціального партнерства в сфері реалізації регіональної екологічної політики: 1) запровадження корпоративної екологічної політики, що передбачає дотримання екологічного законодавства, відкрити екологічну політику, систему екологічних принципів та стандартів; 2) екологічний аудит, який допомагає визначити пріоритетні напрями екологічної політики організації; передбачає оцінювання впливу діяльності організації на навколишнє природне середовище; 3) залучення працівників до екологічних ініціатив, тобто організації виховують екологічну відповідальність працівників через аспекти екологічної етики; 4) екологічність постачальників, що передбачає використання екологічно безпечної сировини та матеріалів, виготовлених за природозберігаючими технологіями; 5) виробництво екологічно чистих товарів шляхом використання для їх виготовлення екологічно чистих матеріалів, застосування інноваційних технологій переробки відходів, використання технологій замкнутих циклів тощо [24, с. 36]. Посиленню екологічної корпоративної відповідальності підприємств у регіоні сприятиме відкриття і прозора співпраця з органами державного управління і місцевого самоврядування у сфері екологічної безпеки.

Вчені інформують, що основні екологічні показники, які найбільш часто використовуються у звітах іноземних компаній, включають: 1) обсяги викидів парникових газів; 2) обсяг спалюваного газу (двоокис сірки, оксиди азоту, леткі органічні речовини); 3) розливи нафти; 4) споживання прісної води, повторне використання води; 5) відходи (небезпечні, безпечні, повторно використовувані відходи); 6) кількість енергії, зекономленої в результаті заходів; 7) енергоефективність (показники Energy Intensity Index, Chemicals Energy Index); 8) витрати на заходи з охорони навколишнього середовища; 9) штрафи за порушення екологічних норм і вимог. Водночас, Г.М Шаповал та А.П. Косяк підприємствам України до структури їх соціального звіту пропонують включати такий розділ як «Довкілля». У цьому розділі вони пропонують розкривати інформацію про енергоефективність та еко-практики в офісах компанії. Наприклад, інформацію щодо споживання енергії та води у офісах компанії, використання принципів «зеленого офісу» у роботі підприємства, використання електронного документообігу [17, с. 275].

Соціальна звітність, на наш погляд є проявом концепції соціального партнерства як інструменту реалізації місцевої екологічної політики. Г.М. Буканов зазначає, що соціальне партнерство в сфері реалізації регіональної екологічної політики виступає як взаємодія державних органів управління в сфері екології, органів місцевого самоврядування, бізнескорпорацій, інституцій громадянського суспільства з метою забезпечення екологічної безпеки регіону і задоволення екологічних потреб населення. Соціальне партнерство як інструмент реалізації регіональної екологічної політики виступає як взаємодія державних органів управління в сфері екології, органів місцевого самоврядування, бізнескорпорацій, інституцій громадянського суспільства з метою забезпечення екологічної безпеки регіону і задоволення екологічних потреб населення. Реалізація екологічної політики залежить від повноцінної взаємодії різних соціальних суб'єктів, зацікавлених у сталому розвитку регіону та знаходить своє вираження у міжсекторному соціальному партнерстві [23].

У широкому сенсі, інформує Г.М. Буканов, соціальне партнерство виступає як міжсекторна взаємодія держави, громадянського суспільства і соціально відповідального бізнесу. Ця концепція розглядає як суб'єктів партнерства три основні сектори суспільства — владу, бізнес і некомерційні організації, а як предмет партнерства — весь спектр соціальних проблем. Соціальне партнерство в сфері реалізації регіональної екологічної політики, наголошує Г.М. Буканов, це взаємодія державних органів управління в сфері екології, органів місцевого самоврядування, бізнесу корпорацій, інституцій громадянського суспільства з метою забезпечення екологічної безпеки регіону і задоволення екологічних потреб населення на основі принципів соціальної справедливості, субсидіарності і солідарності [23].

У світовій практиці все більшого поширення набуває співпраця бізнесу з благодійними фондами і організаціями як інституціями громадянського суспільства, які працюють на певній території і мають можливість виявляти соціальні пріоритети і реалізувати соціальні екологічні програми. Громадські організації мають інформацію про реальний стан довкілля і доводять цю інформацію до урядовців. Громадські організації можуть істотно впливати на свідомість населення, створюючи умови для реалізації державної екологічної політики. Для впровадження програм нецільового принципу ефективного функціонування регіональних систем екологічного управління розробляються, приймаються і реалізуються місцеві та інші територіальні комплексні екологічні програми з участю громадськості. Порядок розробки регіональних екологічних програм регламентується місцевими органами влади [2, с. 134]. Отже, міцна система участі громадськості має позитивні моменти для влади, оскільки на практиці підвищується якість процесу прийняття рішень, так само, як і якість виконання закону. Необхідно, щоб між органами державного управління та громадськістю встановлювалися відносини, які ґрунтуються на взаємодовірі [23].

У просторі партнерської взаємодії державний сектор застосовує наступні інструменти: 1) інформування та комунікація — сприятимуть підвищенню рівня обізнаності громадськості про діяльність органів виконавчої влади у сфері охорони навколишнього природного середовища; до живої природи; 2) стратегічна екологічна оцінка та оцінка впливу на довкілля; 3) системи екологічного управління, екологічний аудит, екологічна сертифікація та маркування продукції; 4) екологічний облік; 5) технічне регулювання та облік у сфері охорони навколишнього природного середовища, природокористування та забезпечення екологічної безпеки; 6) законодавство України у сфері охорони навколишнього природного середовища, яке адаптоване до законодавства Європейського Союзу; 7) освіта в інтересах збалансованого (сталого) розвитку; 8) економічні та фінансові механізми; 9) комплексний моніторинг стану навколишнього природного середовища і нагляд (контроль) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів; 10) міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки [23].

Одним із прикладів соціальних інструментів у сфері реалізації цілей сталого розвитку в сфері охорони довкілля на регіональному рівні та спосіб реалізації соціальної відповідальності суб'єктів господарювання у сфері екології є концепція «зеленого офісу». Ця концепція управління організацією має на меті зменшити негативний вплив діяльності підприємств на навколишнє середовище та сприяти раціональному використанню ресурсів, наголошують Н.М. Сіренко, Т.І. Лункіна, А.В. Бурковська [22]. Прості рекомендації щодо впровадження «зеленого офісу» закликають економити електроенергію, тепло, воду, папір тощо, що приносить результати всього лише при зміні звичного безвідповідального відношення до

спільних ресурсів працівниками офісу. На думку вчених, філософією «зеленого офісу» може скористатися будь-яке підприємство, незалежно від його розміру, сфери або фінансового стану. Іншими словами, «зелений офіс» дозволяє проявити екологічну відповідальність не тільки тим підприємствам, діяльність яких пов'язана з небезпечним виробництвом чи негативним впливом на довкілля, а й представникам середнього, малого бізнесу та мікропідприємств [22]. І хоча кількість зекономлених ресурсів у невеликої організації офісного типу може здаватися несуттєвою для покращення загального стану довкілля, включення принципів «зеленого офісу» до корпоративної культури компанії допомагає досягнути одного з головних завдань «зеленого офісу» — змінити ставлення працівників до збереження навколишнього середовища як на роботі, так і вдома. Отже, вважають Н.М. Сіренко, Т.І. Лункіна, А.В. Бурковська, завдяки програмі «Зелений офіс» підприємства не тільки публічно демонструють свою екологічну відповідальність, скорочуючи об'єми спожитих ресурсів і зменшуючи забруднення довкілля, а й отримують практичний зиск, такий, як зниження витрат на утримання офісу й покращення іміджу у стосунках із зацікавленими сторонами [22]. Ця концепція спрямована на екологічну освіту працівників та формування у них екологічної культури та екологічної свідомості.

Як зазначено у Концепції екологічної освіти України у найважливіших міжнародних документах останнього десятиріччя, присвячених проблемам навколишнього середовища і гармонійного розвитку людства велика увага приділяється екологічній культурі і свідомості, інформованості людей про екологічну ситуацію в світі, регіоні, на місці проживання, їх обізнаності з можливими шляхами вирішення різних екологічних проблем, з концептуальними підходами до збереження біосфери і цивілізації. Шлях до високої екологічної культури лежить через ефективну екологічну освіту [24]. Екологічна освіта, як цілісне культурологічне явище, що включає процеси навчання, виховання, розвитку особистості, повинна спрямовуватися на формування екологічної культури, як складової системи національного і громадського виховання всіх верств населення України [24].

Дуже важливо, наголошують Біда О.А., Зорочкіна Т.С., Орос І.І., Кучай О.В. та Чичук А.П., якомога більше наблизити екологічне виховання до повсякденного життя — сприяти усвідомленню людством, що своєю буденною діяльністю воно впливає на екологічний стан найближчого довкілля, а також формувати та взяти на себе відповідальність за будь-якої ситуації оцінювати власну діяльність із позиції екологічної доцільності [6, с. 5].

Державною стратегією регіонального розвитку на 2021-2027 роки для підвищення рівня екологічної культури та свідомості передбачено: 1) забезпечення розвитку екологічної освіти, просвітницької діяльності з метою формування культури споживання та поваги до навколишнього природного середовища, підвищення рівня поінформованості суспільства щодо значення, переваг та інструментів сталого споживання та виробництва, стану і цінностей біорізноманіття та заходів, які необхідно здійснити для його збереження; 2) створення інформаційних еколого-освітніх центрів в установах природно-заповідного фонду, розширення мережі туристичних маршрутів і стежок у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України з використанням інтерактивних методів та інфраструктури для осіб з інвалідністю; 3) сприяння підвищенню рівня поінформованості населення про екосистемні послуги, у тому числі рекреаційні та освітні, які є доступними на природоохоронних територіях, з метою розвитку пов'язаного з ними бізнесу [25].

Головними тактичними завданнями для розвитку екологічної свідомості та культури мають бути: залучення громадських екологічних організацій, просвітницьких

товариств до поширення екологічних знань та елементів екологічної культури серед широких верств населення; започаткування широкої програми підвищення кваліфікації та перепідготовки державних службовців, керівного складу підприємств, організацій, установ, підприємств, які мають право і можливість приймати екологічно значущі рішення у сфері практичної діяльності. Неформальна система екологічної освіти та виховання має просвітній характер, формує екологічну свідомість і культуру населення через діяльність засобів масової інформації, церков, громадських екологічних та просвітницьких об'єднань, партій та іншого [24]. Сприятимуть розвитку та поширенню екологічної освіти, культури та екологічної свідомості на рівні територіальних громад також постійно діючі стаціонарні і тимчасові та пересувні фотовиставки екологічного змісту, екологічні фестивалі (шкільних, університетських, молодіжних), олімпіади, конкурси, організації тематичних екологічних науково-популярних лекцій силами різних товариств охорони довкілля та громадських екологічних організацій, також мають сприяти театри, кіно, краєзнавчі музеї, релігійні установи, зоопарки, природничо-заповідні об'єкти, туристично-краєзнавчі організації.

Висновки. Таким чином, до груп соціальних інструментів забезпечення цілей сталого розвитку в сфері в сфері охорони довкілля на регіональному рівні в Україні можна віднести :

1) інструменти морально-етичного впливу й переконання, спрямовані на надання екологічної освіти, формування екологічної свідомості та культури для всіх жителів територіальної громади: постійно діючі стаціонарні і тимчасові та пересувні фотовиставки екологічного змісту, екологічні фестивалі (шкільних, університетських, молодіжних), олімпіади, конкурси, організації тематичних екологічних науково-популярних лекцій, що проводяться силами різних товариств охорони довкілля та громадських екологічних організацій, відповідної тематики вистави в театрах, кіно; діяльність краєзнавчих музеїв, релігійних установи, зоопарків, природничо-заповідних об'єктів, туристично-краєзнавчі організації тощо;

2) комплексні територіальні соціально-екологічні програми, розроблені за участю громадськості, суб'єктів господарювання, громадських організацій та освітніх установ;

3) соціальне партнерство з органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання та громадськими

організаціями у сфері екології за напрямками: інформування та комунікації; екологічної оцінки та оцінки впливу на довкілля; моніторинг стану навколишнього природного середовища і нагляд (контроль) у сфері охорони навколишнього природного середовища; міжнародне співробітництво у сфері охорони навколишнього природного середовища та забезпечення екологічної безпеки;

4) реалізація концепції «зелений офіс», що дозволяє підприємствам публічно демонструвати свою екологічну відповідальність, скорочуючи об'єми спожитих ресурсів і зменшуючи забруднення довкілля та знижувати витрати на утримання офісу;

5) соціальна та екологічна звітність суб'єктів господарювання перд територіальними громадами: про використання енергії, викиди вуглецю, використання землі й екосистем, техногенні аварії, відповідність екологічному законодавству, витрати на заходи з охорони навколишнього середовища; штрафи за порушення екологічних норм і вимог тощо;

6) екологічна корпоративна відповідальність суб'єктів, що входять у простір соціального партнерства в сфері реалізації регіональної екологічної політики щодо оцінювання впливу діяльності організації на навколишнє природне середовище; залучення працівників до екологічних ініціатив, екологічної відповідальності працівників через аспекти екологічної етики; екологічності постачальників, природозберігаючі технології; виробництва екологічно чистих товарів;

7) заходи із залучення громадян, суб'єктів господарювання та громадських організацій та забезпечення умов для сортування та переробки сміття та інші.

Соціальні інструменти забезпечення цілей сталого розвитку в сфері охорони довкілля на регіональному рівні в Україні можна визначити як сукупність заходів, що здійснюються органами місцевого самоврядування, суб'єктами господарювання, громадськими організаціями, спрямованими на задоволення потреб жителів громади щодо проживання в умовах безпечного природного середовища, забезпечення охорони, використання і відтворення природних ресурсів, екологічної безпеки, збереження природних ресурсів, ландшафтів та інших природних комплексів, унікальних територій та природних об'єктів, пов'язаних з історико-культурною спадщиною територіальних громад.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондар Г. Головними екологічними проблемами в Україні є забруднення води, повітря та зростання кількості відходів – опитування. URL: <https://www.unian.ua/ecology/golovnimi-ekologichnimi-problemami-v-ukrajini-ye-zabrudnennya-vodi-povitrya-ta-zrostannya-kilkosti-vidhodiv-opituvannya-11548564.html>
2. Що робити із уламками від війни? ReStart Ukraine, UNDP Accelerator Lab. URL: <https://restartukraine.io/wardebris-ua/>
3. Млиновська О., Яценко Л. Внутрішні вимушені переміщення: обсяги, проблеми та способи їх вирішення. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/vnutrishni-vymusheni-peremishchennya-obsyahy-problemy-ta-sposoby-yikh>
4. Звіт про внутрішнє переміщення населення в Україні. Р14: жовтень. 2023. 20 с. URL: https://dtm.iom.int/sites/g/files/tmzbd1461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R14_Displacement_ENG-UKR.pdf С. 1
5. Бабаніна І. В. Формування екологічної культури молодших школярів. Початкове навчання та виховання. 2010. № 23 (243). С. 25 – 30.
6. Біда О.А., Зорочкіна Т.С., Орос І.І., Кучай О.В., Чичук А.П., Кучай Т.П. Формування екологічної культури фахівців. Академічні студії. Серія «Педагогіка», вип. 3, ч. 2, 2021. URL: <http://www.academstudies.volyn.ua/index.php/pedagogy/article/view/83/77>
7. Білецька Г. А. Критерії, показники й рівні сформованості природничо-наукової компетентності майбутніх екологів. Освіта та педагогічна наука. 2014. Вип. 2 (163). С.19–24.
8. Блінова Г.О. Інформаційно-правове забезпечення механізму поведінки з відходами війни. *Юридичний науковий електронний журнал*. №7. 2023. С. 93-99. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-7/20>
9. Блінова Г.О. Інформаційне забезпечення органів публічної адміністрації в Україні: адміністративно-правові засади : монографія. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2019. 503 с.
10. Дикий А. П., Грицишен Д. О. Соціальне звітування суб'єктів господарювання як інструмент забезпечення сталого розвитку. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2011. № 1. С. 132–141.
11. Мельник Ю. М. Адміністративні та ринкові інструменти забезпечення сталого розвитку регіону. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009. Випуск 19.15. С. 71– 72
12. Кривенко Л.В. Соціально-економічні інструменти забезпечення сталого розвитку. Механізм регулювання економіки, 2011. №2. С. 33-37. URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/articles/issue_13/L_V_KryvenkoSocio_economic_tools_for_sustainable_development.pdf
13. Синякевич І.В. Інструменти екополітики. Львів : ЗУКЦ, 2003. 183 с.

14. Сментина Н. В., Фіалковська А. А. Стратегічне планування місцевого розвитку: навч. посіб. К.: ФОП Гуляєва В.М., 2019. 244 с. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/10516/183.pdf>
15. Формування екологічної культури молоді : практичний посібник / Л. Г. Нечитайло. Балаклія, 2018. 75 с.
16. Храброва Н. І. Механізм регулювання системи екологічних відносин. Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»: збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. 2010. Випуск 7 (26), Ч. 3. С. 281-283.
17. Шаповал Г.М., Косяк А.П. Соціальний звіт як інструмент діалогу з суспільством. *Вісник Хмельницького національного університету* 2021, № 1. С. 270-276. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2021/07/2021-1-%D0%95%D0%9D-47.pdf>
18. Про охорону навколишнього природного середовища. Закон України від 25 червня 1991 року. № 1264-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>
19. Дубич К.В. Механізм державного управління системою надання соціальних послуг: дис. ... докт. наук з держ. управл. (25.00.02). Київ, 2015. 437 с.
20. Про схвалення Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2020 р. № 1353-р. *Урядовий кур'єр* від 31.10.2020. № 212.
21. Миськів Г. Бюджетна система : теоретичні та практичні аспекти (у схемах і таблицях) : навчальний посібник. Львів : Растр-7, 2020. 272 с.
22. Соціальна відповідальність : навч. посіб. / Н.М. Сіренко, Т.І. Лункіна, А.В. Бурковська. Миколаїв : МНАУ, 2021. 216 с. URL: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/9758/1/socialna-vidpovidalnist_navch_posibnik.pdf
23. Буканов Г.М. Соціальне партнерство як інструмент реалізації екологічної політики на регіональному рівні. Інвестиції: практика та досвід № 22/2019. С. 84-89. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/22_2019/16.pdf
24. Концепція екологічної освіти України / Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2002. №7. С.3–23. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v6-19290-01#Text>
25. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки. Постанова КМУ від 5.08.2020. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-%D0%BF#Text>